

سرگذشت افغانستان به روایت پرچم

حبیب برجیان^۱

سابقه پرچم‌های ملی، به عنوان نماد کشورها و استقلال و تمامیت ارضی آنها، از دو سه سده اخیر که ملت و مملکت معنایی تازه یافته است، فراتر نمی‌رود. پرچم ثابت ملی در سده نوزدهم فراگیر شد و در سده بیستم همراه با توسعه مناسبات بین‌الملل و نظام جهانی ترابری، رواج بازی‌های المپیک، تأسیس سازمان ملل متحد، و موارد دیگری که برای هر کشور یک علامت شناسایی ساده ایجاد می‌کند، رسمیت یافت و تالی نام هر کشور شد. نام و نشان و پرچم به منزله شناسنامه هر کشور است و معمولاً دگرگون نمی‌شود، مگر در پی حادثه‌ای بزرگ که ماهیت نظام و قانون اساسی و مراسم آن کشور را زیر و زبر سازد. بنابراین اگر بگوییم مداومت نشان و آرایش رنگ‌های پرچم، حاکی از ثبات کشوری مفروض است، سخنی گزاف نگفته‌ایم.

پرچم هیچ کشوری به اندازه افغانستان دستخوش تغییر و تحول نبوده است. در صدساله اخیر سیمای پرچم ملی افغانستان دست‌کم چهارده بار تغییر کرد و گاه به کلی دگرگون شد. این کیفیت معلول حوادث تاریخی افغانستان و دگرگونی‌های پرشماری است که در حکومت آن کشور رخ داده‌اند.

افغانستان از نظر تاریخی و فرهنگی نزدیک‌ترین کشور به ایران است و پیشینه آن به عنوان سرزمینی مجزا، از دو قرن و نیم فراتر نمی‌رود. قوم افغان یا پشتون، یکی از اقوام

۱. کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی.

ایرانی‌زبان است که حضور مؤثرش در تاریخ از حمله محمود افغان به اصفهان (۱۷۲۲م) و رسیدن او به تاج و تخت صفوی آغاز می‌شود. در آن زمان هنوز سخنی از افغانستان در میان نبود. محمود و جانشین وی، اشرف افغان، خود را پادشاهان ایران می‌شمردند، همچنان که پس از ایشان طوایف محلی افشار و زند و قاجار به سلطنت ایران رسیدند. تنها پس از مرگ نادرشاه افشار (۱۷۴۷م) و تجزیه شدن شهریاری پهناور او بود که یکی از سردارانش به نام احمدخان ابدالی در قندهار خود را احمدشاه دُرّانی خواند و با متحد کردن قبایل و طوایف پشتون، قلمرو خود را گسترش داد. احمدشاه بعدها لقب «بابا» گرفت و پدر ملت افغانستان تلقی شد و تمثالی از آرامگاهش بر پرچم ملی کشور نقش بست.

سامانی که احمدشاه بابا به مملکت خود داده بود، پس از او از میان برخاست؛ چه، جانشینانش پیوسته با یکدیگر در کشمکش بودند و هرگز نتوانستند قدرت و مشروعیت سردودمان خود را تجدید کنند. از سال ۱۸۱۹م هم که حکومت از ایل سدوزایی به دست امیر دوست محمد، سردار ایل بَرکزایی (محمد زایی) افتاد تا یکصدسال افغانستان بازیچه سیاست‌های استعماری روس و انگلیس شد و دخالت والی انگلیسی هندوستان در امور افغانستان، جنگ‌های سه‌گانه افغان و انگلیس را دامن زد. عاقبت در سال ۱۹۱۹م انگلستان، استقلال افغانستان را به رسمیت شناخت و امان‌الله‌خان که در همان سال به سلطنت رسیده بود، در صدد سازماندهی دولت مرکزی و تبدیل افغانستان از سرزمین قبایل متنازع به کشوری با نهادهای مدنی عصر جدید برآمد. اما جامعه اصلاحات بلندپروازانه شاه را بیش از ده سال برتافت و شورش خلق به عروج مردی عامی و بی‌سواد معروف به بچه سقا انجامید. حکومت چند ماهه بچه سقا را نادرشاه، از نوادگان امیر دوست محمد، ساقط کرد و نظم عمومی از نو برقرار شد.

عهد سلطنت محمد ظاهرشاه (۱۹۳۳-۱۹۷۳م) فرزند و جانشین نادرشاه، تنها دوره ممتد ثبات و آرامش در تاریخ افغانستان بوده است. در آن چهل سال کشور در جاده نوسازی و آبادانی و رفاه افتاد، شورای قبایل پشتون با حفظ نام «لویه جرگه» به مجلس شورای ملی تغییر ماهیت داد و چنین می‌نمود که مبانی سیاسی و اقتصادی و مدنی و فرهنگی در خور یک ملت حقیقی و مایه‌ور فراهم آمده است.

واقعیت خلاف این امر را نشان داد. کودتای سردار محمد داود که خود از ارکان حکومت و داماد شاه بود، آغازگر دوران طولانی مناقشاتی شد که تاکنون ادامه یافته

است. حزب دمکراتیک خلق افغانستان که در پی کودتای افسران تحصیل کرده در شوروی برسر کار آمد، خود از انسجام داخلی برخوردار نبود و رقابت‌های مخرب دو جناح آن، خلق و پرچم، منجر به دو کودتای دیگر و سه بار تغییر رهبری شد. حزب مذکور که ابتدا با افراشتن بیرق سرخ ایدئولوژی سودای دگرگون کردن نظام جامعه را در سر داشت، با نیرو گرفتن نهضت مقاومت رفته رفته از مواضع انقلابی خود عقب نشست تا آن که در سال ۱۹۹۲ م تسلیم قوای مجاهدین شد. این جماعت نیز منقسم به دسته‌های ناسازگاری بود که ریشه در جنگ‌های قبیله‌ای داشتند و چهار سال بعد کابل را به سپاه شکننده طالبان واگذاشتند. دولت وهابی طالبان نیز مستعجل بود و پس از چندی ساقط شد. با این مقدمه به سرگذشت پرچم و نشان ملی افغانستان می‌پردازیم.

دوران پادشاهی

از عهد دودمان سدوزایی و اوایل حکومت محمدزایی‌ها اطلاعی از پرچم ملی افغانستان در دست نیست. در آن زمان هنوز نشان ملی رایج نشده بود و فقط به هنگام جنگ، مطابق عرف دیرین، بیرق‌های الوان افراشته می‌شد. در عهد امیر دوست‌محمد (۱۸۱۹-۱۸۶۳ م) و جانشین وی شیرعلی خان (۱۸۶۸-۱۸۷۹ م) درفش‌های نظامی سه‌گوش سرخ‌رنگ و سبزرنگ به اهتزاز در می‌آمد. این درفش‌ها از روی عادت «علم مبارک» خوانده می‌شدند و با کلمات شهادت (لا اله الا الله) و نام خلفای راشدین و آیات مشعر بر جهاد، به رنگ سفید، آذین می‌یافتند.^۱ علم مبارک در جنگ‌های افغان و انگلیس صفوف سپاهیان افغان را هدایت می‌کرد.^۲ و صف علم مبارک دوره امان‌الله خان در ذیل خواهد آمد. مقارن عهد امیر دوست‌محمد خان، در کتاب‌های پرچم‌شناسی اروپا، پرچمی مرکب از سه نوار افقی سبز

۱. نک:

G-M. Gubar et al, "A History of the Symbols of Afghanistan," *The Flag Bulletin* 6/3, 1967, pp. 91-105.

۲. تصاویر مربوطه را در مآخذ ذیل می‌توان یافت:

H. Roskoschny, *Afghanistan und feine nachar lander*, Leipzig, n.d. (ca. early 1900), pp. 20, 28, 308-309.

L.W. Adamec, *Dictionary of Afghan Wars, Revolutions, and Insurgencies*, Lanham, Md., 1996, pp. 153-198.

و سفید و سبز ذیل نام افغانستان آمده^۱ که ظاهراً پرچم تجاری افغانستان^۲ تلقی می شده است. از کاربرد چنین پرچمی در خود افغانستان مدرکی در دست نیست.

در زمان حکمرانی امیر عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱ م) بر روی تمبرها و سکه‌ها نشانی به ظهور رسید^۳ که بر پرچم سیاه جانشین او، امیر حبیب‌الله (۱۹۰۱-۱۹۱۹ م) نقش بست و تا پایان دوران پادشاهی، با تغییراتی، نشان پرچم ملی افغانستان بود. این نشان مرکب از یک عمارت با محراب و منبری در درون، دو بیرق آویخته در جناحین و جفت‌های متقاطع تفنگ و شمشیر و لوله توپ در زیر و یک جفت خوشه گندم خمیده در پیرامون است.^۴ تصویر یک، پرچم افغانستان است در دوره امیر حبیب‌الله. در همان زمان پرچم‌های دیگر نظامی و غیرنظامی نیز در کار بودند و امرای ولایات و اعضای خاندان سلطنت، هر یک نشانی خاص خود داشتند. بیرق پادشاهی عبارت از پارچه‌ای سرخ‌رنگ بود که نام پادشاه را به خط سفید طغرا در میان داشت. سه پادشاه آینده افغانستان نیز همین بیرق را بر فراز مقر خود می‌افراشتند.

امان‌الله خان چندی پس از رسیدن به سلطنت (۱۹۱۹-۱۹۲۹ م) عنوان «امیر» (مخفف امیرالمؤمنین) را به «شاه» تبدیل کرد و راه رضاشاه، و خاصه آتاتورک، را در ایجاد حکومت مرکزی و تفکیک دین از دولت در پیش گرفت. از نخستین کارهای وی می‌توان به لغو پرچم‌های گوناگون و انتخاب یک پرچم واحد ملی اشاره کرد. این پرچم (تصویر دو) با پرچم دوره پدرش همانندی داشت، با این تفاوت که «کلاه» سلطنتی در فوق و گنبدی بر چارچوب مسجد افزوده و مناره‌ها قدری کشیدتر شدند، در زیر محراب و منبر فقط دو شمشیر متقاطع قرار گرفت و، از همه شاخص‌تر، یک رشته شعاع هشت‌گوش با جدار مدور یا بیضوی بر نشان پرچم محیط شد که ظاهراً از بن‌مایه همسانی در پرچم سلطنتی عثمانی اقتباس شده بود.^۵

در تصاویری که از این پرچم در دست است، گاه تفاوت‌های جزئی به چشم می‌خورد، مثلاً در پشت جزوه‌ای با عنوان «افغانستان حُکمدارا نینک مملکتَمزی

۱. نک:

1. *Flaggen-Almanack*, Hamburg, n.d. (ca. 1840s).

2. "Kauff. Afghanistans," in *Official-Atlas aller Standarten Kriegsschiff- ... und Handerlflaggen*, Bremen, n.d. (ca. 1948).

3. Gubar et al, *op. cit.*; cf. W. Smith, "National Flags of Modern Afghanistan," *The Flag Bulletin* 19/6, 1980, pp. 337-359. esp. n. 3.

۴. رجوع شود به مقاله «بیرق» در دائرة المعارف آریانا، ج ۴، کابل ۱۳۴۱، صص ۳۳۰۴-۳۳۰۷.

5. Smith, *op. cit.*, n. 2.

زیارتلری خاطرهلری» که به دنبال دیدار سال ۱۹۲۸ م امان‌الله از ترکیه به طبع رسید، نشان پرچم بیضوی است و کلاه به زیر مسجد منتقل شده است. گونه دیگری از همین پرچم در موزه مردم‌شناسی جمهوری ازبکستان، در تاشکند، محفوظ است که تاریخ آن در حدود ۱۹۲۰ م برآورد می‌شود: نشان پرچم همان است که یاد کردیم، ولی زمینه پرچم، به جای سیاه، چهار نوار افقی به رنگ‌های سرخ و سبز و سرخ و سبز (از بالا به پایین) است.^۱ دیگر این که تصویری از مراسم پیشوازگیری از امان‌الله در بازگشت او از سفر اروپا (در سال ۱۹۲۸ م) در دست است^۲ و در آن پرچمی با همین نشان ملی افراشته است. اما زمینه این پرچم ظاهراً سه نوار عمودی است که رنگ‌های آن بایستی همان رنگ‌های پرچم امان‌الله بوده باشند (بنگرید به ذیل).

نشان ملی مورد بحث بر روی بیرق‌های لشکری، معروف به «علم مبارک» نیز درج می‌شد. علم مبارک زمینه سیاه داشت و پشت و روی آن، علاوه بر این نشان و مهر طغرای پادشاه، با آیات ناظر به جنگ، اسامی خلفای راشدین و ملائکه اربعه آذین می‌یافت و عبارت «دولت علیه افغانستان» را نیز در بر داشت (تصویر سه).^۳ پرچم ملی سال ۱۹۱۹ م به اعتبار استرداد استقلال افغانستان (در همان سال) از رسمیت بین‌المللی برخوردار شد و اگر چه در قانون اساسی سال ۱۹۲۳ م افغانستان ذکر از پرچم نیست، می‌توان آن را نخستین پرچم ملی افغانستان شمرد.

در حدود سال ۱۹۲۶ م صورت تازه‌ای از نشان ملی به میان آمد و بر تمبرها و سکه‌ها و گاه بر زمینه سیاه پرچم (تصویر چهار) نقش بست. در این نشان کلاه و رزم‌افزار و حلقه هشت‌گوش حذف شد و دو خوشه هلالی نمای سه‌بعدی مسجد را در آغوش گرفت. این پرچم کاربردی محدود داشت و در باب علت وجودی آن در کنار پرچم سال ۱۹۲۹ م نمی‌توان نظر قطعی داد.^۴ با این حال نشان مذکور گونه بدوی نشان پرچم ملی افغانستان از سال ۱۹۳۱ م به بعد بود (بنگرید به دنباله مقاله).

۱. نک:

Flaggenmitteilung, no. 72, 2/12/ 1981.

۲. تصویر در: Smith, *op. cit.*, fig. 5.

۳. نک: مقاله «بیرق»، پیشگفته؛ ایضاً: Gubar et al., *op. cit.*, pp. 102-104.

۴. نک:

Smith, *op. cit.*; British Admiralty, *Flags of All Nations*, 1930, plate 38; *The Illustrated London News*, 24 March 1928; *ibid*, 11 August 1928; P. Sykes, *A History of Afghanistan*, London, 1940, vol. 2, pp. 304-306.

اما پرچمی که نماد تجددگرایی امان‌الله تلقی می‌شود، پس از بازگشت وی از سفر دوم اروپا در سال ۱۹۲۸ م به میان آمد. بازدید مغرب‌زمین اثری ژرف در ذهن شاه بر جای نهاده و او را در اجرای آرمان‌های خود بیش از پیش دلیر کرده بود. اندکی پس از مراجعت به کابل، شاه لویه‌جرگه (شورای بزرگ [قبایل]) را احضار کرد و به مدت پنج روز از برنامه اصلاحات خویش مبنی بر اجباری کردن نظام وظیفه، تحصیلات ابتدایی دختران و پسران، الغای تعدد زوجات، متحدالشکل کردن پوشاک مردان، کشف حجاب، الغای القاب و تفکیک دین و دولت، بی‌دریغ سخن گفت.^۱ پرچمی که در دوم سپتامبر همان سال از تصویب لویه‌جرگه گذشت،^۲ سه نوار عمودی سیاه و سرخ و سبز داشت و نشان تازه‌ای مرکب از یک رشته کوه با آفتابی در پشت و ستاره‌ای برفراز و خوشه‌های نواریچ‌گندم در طرفین و لفظ «افغانستان» در زیر (تصویر پنج).^۳

در این پرچم، نه تنها نمادهای مذهبی پرچم‌های سابق حذف شده بود، بلکه سه‌گانگی رنگ‌های آن اقتباسی بود از پرچم‌های ملی‌ای که کشورهای اروپایی پس از انقلاب کبیر فرانسه برای خود وضع کرده بودند. از این گذشته تعبیر شاه از رنگ‌های پرچم نیز تازگی داشت: «در پرچم نوین، رنگ سیاه نماینده گذشته ماست، سرخ رنگ خونی است که در راه استقلال ریخته‌ایم و سبز مظهر ترقی و امید ما به آینده است.»^۴

پرچم نیز، مانند اصلاحات، عمری کوتاه داشت و با عزل شاه در ژانویه ۱۹۲۹ م منحل شد.^۵ طغیان مردم منجر به روی کار آمدن حبیب‌الله معروف به بچه سقا شد که خود را شاه خواند و در دوره کوتاه زمامداری او پرچم سیاه سال ۱۹۱۹ م با نشانه

۱. نک: *New York Times*, 12 Sept. 1928, p. 27.

۲. رسمیت یافتن این پرچم در مطبوعات خارجی انعکاس یافت:

"novyi gosudarstvenny i flag i gerb Afganistana," *Pravda vostoka* (Tashkent), 6 Sept. 1928; *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 9 Sept. 1928.

۳. چند گونه از این نشان به اختلاف رنگ و شیوه و طراحی در دست است. رجوع شود به:

Westermann, *Flaggentafel*, Braunschweig, ca. 1936; *Vexilla Nostra*, no. 91, Sept. - Oct. 1977, p. 49.

4. *New York Times*, 5 Sept. 1928.

۵. پرچمی که جمهوری تاجیکستان شوروی در آوریل ۱۹۲۹ م اختیار کرد، دارای نشانی بود که برخی از عناصر آن به آخرین پرچم امان‌الله همانندی داشت و ظاهراً از این پرچم اقتباس شده بود. رجوع شود به:

H. Borjian, "Flags of Tajikistan," *Encyclopaedia Iranica*, Vol. X, pp. 32-34.

هشت‌گوش احیا شد. در تصویر پنج الف نشان ملی و کلاه سلطنتی بر سکوی خطابه بیچۀ سقا در سخنرانی نوروزی او نمودار است.

نادرشاه (۱۹۲۹-۱۹۳۳ م) که سلطنت را به دودمان محمدزایی بازگرداند، سیاست معتدلی اختیار کرد و پرچم او میانگین دو پرچم سابق بود: از سوی رنگ‌های سه‌گانه سال ۱۹۲۸ م، و از سوی دیگر نشان سال ۱۹۱۹ م را داشت (تصویر شش).^۱

با اصلاح این پرچم، در همان سال ۱۹۲۹ م یا سال بعد، پرچم پادشاهی افغانستان شکل نهایی خود را یافت: نوارهای عمودی سیاه و سرخ و سبز حفظ شدند و نشان سال ۱۹۲۶ م با تغییراتی در میان لوح پرچم قرار گرفت (تصویر هفت).^۲ نمای عمارت مسجدگونه روی پرچم، به اعتبار مناره‌های کوتاه و ساقه‌گنبدی شکل آن، یادآور معماری مزار احمدشاه بابای درّانی در قندهار است.^۳ در زیر نشان، به خط نسخ، نام کشور و عدد «۱۳۴۸» نوشته شده است. این عدد که برابر سال شمسی عروج نادرشاه است، به دو گونه تفسیر شده است: یکی همان عروج نادرشاه به تخت سلطنت^۴ و دیگری سال تأسیس خود پرچم.^۵ تعبیر نخست بر سلطنت شاخه جدیدی از دودمان محمدزایی (نادرشاه و فرزندش محمد ظاهرشاه) تأکید داشت. این است که سردار محمد داود، که از شاخه دیگری از محمدزایی‌ها بود، بلافاصله پس از کودتا عدد ۱۳۴۸ را از پرچم حذف کرد (بنگرید به ذیل).

دورهٔ چهل‌ساله پادشاهی محمد ظاهرشاه (۱۹۳۳-۱۹۷۳ م) قرین ثبات و آرامش بود و نیازی به اصلاح یا تغییر پرچم پیش نیامد. مادهٔ چهارم قانون اساسی سال ۱۹۶۴ م

۱. برای تصویر رجوع شود به:

W. J. Gordon, *Flags of the World*, London, 1930, p. 218; V. Wheeler-Holohan, *Manual of Flags*, London, 1933.

۲. این پرچم در مادهٔ چهارم قانون اساسی ۱۳۱ اکتبر ۱۹۳۱ م توصیف شده است.

3. P. C. Lux-Wurm, "L'Evolution politique de L'Afghanistan et la réform constitutionnelle (1946)," *Notes et études documentaires*, no. 3186, Paris, 30 Apr. 1965, p.

7.

4. Jamal-ud-Din and Muhammed Abdul Aziz, *Afghanistan, A Brief History*, Kabul, 1934, fig. 1; Afghanistan Ministry of Information and Culture, *The Afghan Flag*, Kabul, 1968, p. II.

5. "The Afghan Flag," *Afghanistan News*, 4. Dec. 1960, p. 17.

پرچم دوره نادری را تأیید و ابعاد آن را دو در سه مقرر کرد. با وجود این، در تصاویر موجود از پرچم، تفاوت‌هایی جزئی دیده می‌شود: نشان سفید غالباً محصور در نوار سرخ میانی است، ولی گاه درشت‌تر می‌شود. سه رنگ پرچم چنین تفسیر می‌شد: سیاه برای میراث دینی و تاریخی کشور، سرخ برای مبارزه در راه استقلال و سبز برای صلح و امید و پیشرفت و آبادانی.^۱

نیرو گرفتن دولت افغانستان در زمان محمد ظاهرشاه، موجب شد تا قضیه «پشتونستان» بعد تازه‌ای بیابد. از سال ۱۹۴۷ م که هند و پاکستان استقلال یافتند، افغانستان مدعی کشوری به نام «پشتونستان» در نواحی کوهستانی پاکستان شده بود. قبایل پشتون^۲ ساکن در پاکستان نیز به افغانستان تمایل داشته‌اند و پرچم‌های گوناگونی را برای پشتونستان به کار برده‌اند. کتابچه‌ای با عنوان پشتونستان که «بینوا» نامی در اواخر دهه ۱۹۴۰ م نوشته، حاوی شکل پرچم‌های قبایل پشتون پاکستان است. این پرچم‌ها معمولاً زمینه سرخ‌رنگ داشتند و بر رویشان به خط نسخ سفید عبارات «الله اکبر» یا «پشتونستان» یا «پشتونستان زنده باد» نوشته می‌شد. در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ م دولت افغانستان، به منظور زنده داشتن یاد پشتونستان یک سری تمبر پستی منتشر کرد؛ این پرچم (تصویر هشت) زمینه سرخ‌رنگ و نوار عمودی با عبارت «الله اکبر» در بالا و «پشتونستان»^۳ در زیر دارد. در میان نوشته‌ها مهرگردی محاط در حلقه سفید هست با آسمان آبی، سه قله سبزرنگ برف‌پوش و نیم‌قرص آفتاب با یازده پرتوزرین. این مهر از نظر طرح و رنگ با نشان آخرین پرچم عهد امانی همانندی دارد. گویا در حدود ۱۹۸۵ م پرچمی با یک طرح تازه برای کشور مفروض پشتونستان پیشنهاد شد، ولی چون خود افغانستان درگیر کشمکش‌های داخلی بود، پرچم تازه هیچ اهمیتی نیافت.

جمهوری افغانستان

در کودتای ۱۷ ژوئیه ۱۹۷۳ م سردار محمد داوودخان، شاه را معزول و اعلان جمهوری کرد. در سال نخست جمهوریت، همان پرچم سابق افزاشته می‌شد، با این تفاوت که عدد «۱۳۴۸» از روی آن حذف شد (بنگرید به بالا). گویا مدتی هم نشان را به کلی حذف و به پرچم ساده سه‌رنگ اکتفا کردند.

1. Afghanistan Ministry, *op. cit.*, pp. 4-5; *Encyclopedia Americana*, 1966, Vol. 2, p. 322

۲. این قوم به سه نام خوانده می‌شود: در فارسی «افغان»، در هندی «پتان»، و در زبان خود «پشتون».

۳. در خط پشتو حرف دوم «پشتونستان» به جای شین علامت سین است با نقطه‌ای در بالا و نقطه‌ای در زیر. در گویش‌های پشتو مدلول این علامت خطی، به دو گونه تلفظ می‌شود.

در نهم ماه مه ۱۹۷۴ م پرچمی تازه رسمیت یافت. رنگ‌های این پرچم همان رنگ‌های ملی سابق بودند که این‌بار ترتیب افقی داشتند. سیاه در بالا، سرخ در وسط، سبز در زیر. پهنای نوار سبز برابر نصف عرض پرچم بود. مَهر گوشه بالایی پرچم به رنگ‌های طلایی و قهوه‌ای عبارت از دو خوشه گندم، و عقابی گشوده‌بال بود که در سینه‌اش علائم محراب و منبر نشانده بودند (تصویر نه). بنابراین نمادهای ایمانی سابق باقی ماندند، ولی در اندازه‌ای به مراتب خردتر. در زیر مهر عبارت‌های «د افغانستان جمهوریت» و «۲۶ چنگاش ۱۳۵۲»^۱ به زبان پشتو کتابت شده بود.

از رنگ‌ها و نشان پرچم بیش از یک تفسیر شده است. می‌گفتند سیاه رنگ پرچم ملی افغانستان بود در سومین جنگ افغان و انگلیس (۱۹۱۹ م) که به استقلال کشور انجامید. سرخ رنگ شجاعت و فداکاری و سبز رنگ عمران و آبادانی است. عقاب در کوه‌های بلند افغان آشیان دارد و نشانه استقلال کشور است و خوشه‌های گندم یادآور کشاورزی یا پیشه اکثر اهالی است.^۲ تعبیر دیگر این بود که نوار سیاه پرچم حاکی از تیره‌روزی گذشته‌هاست و عقاب همان مرغ افسانه‌ای است که تاجی از خوشه‌های گندم برای «یمه»^۳ نخستین شهریار «آریانا»^۴ به ارمغان آورد.^۵ این داستان تازگی نداشت و ظاهراً در دوره محمد ظاهر شاه، که برای گذشته‌های دور افغانستان تاریخ نوشتند، ساخته شده بود. تمثال عقابی که تاجی را در چنگال گرفته است و خورشیدی بر پشت دارد، بر مسکوکات سال ۱۹۵۹ م افغانستان ظاهر شد. «انجمن تاریخ افغانستان» هم دارای نشانی بود مرکب از عقابی که نیم تاجی از گندم به چنگال دارد. جالب این که می‌گفتند احمدشاه درانی، مؤسس افغانستان، نیز تاجی از خوشه‌های گندم بر سر نهاد تا یاد «یمه» و «آریانا» را زنده کند.^۶

۱. تاریخ هجری شمسی کودتا، «چنگاش» با سین دو نقطه سابق‌الذکر نوشته می‌شود و لفظ پشتو برای برج سرطان یا ماه تیر است.

2. "The Flag Law in Afghanistan," *Afghanistan* 27/1, Spring 1974, pp. 1-11.

۳. یمه در ودهای هند برابر جم یا جمشید در افسانه‌های ایرانی است.

۴. در کتاب‌های درسی افغانستان به کودکان می‌آموزند که افغانستان از دیرباز سرزمینی مجزا بوده است، در عهد باستان «آریانا» نام داشته و با خراسان نخستین سده‌های هجری برابر است.

5. E. M. C. Barraclough and W. G. Crampton, eds.; *Flags of the World*, London, 1978, pp. 188-189; *The Flag Bulletin* 13/2, 1974, pp. 31ff.

۶. برای نمونه رجوع شود به: غلام محمد غبار، «بیرق در افغانستان»، آریانا، س ۱، ش ۹، ۱۳۲۱ ش؛

W. Smith, *Flags and Arms Across the World*, New York, ca. 1980, p. 16.

جمهوری دمکراتیک افغانستان

در کودتای نظامی ۲۷ آوریل ۱۹۷۸ م که به «انقلاب ثور (اردیبهشت)» معروف شد. حزب دمکراتیک خلق افغانستان پیروز و نام رسمی کشور به «جمهوری دمکراتیک افغانستان» بدل شد. از نخستین اقدامات دولت نوین حذف نشان از گوشه پرچم بود.^۱ لیکن حکومت جدید این پرچم را در خور آرمان‌های انقلابی خود ندانست و پرچمی به میان آورد که در تاریخ افغانستان به کلی بی سابقه بود. این پرچم در سوم ژوئن ۱۹۷۸ م تصویب شد و در ۱۹ اکتبر همان سال به اهتزاز در آمد.^۲ زمینه این پرچم سرخ‌رنگ و نشان طلایی رنگ گوشه بالای آن (تصویر ده) حاوی لفظ «خلق» به خط درشت نستعلیق با خوشه‌های گندم در پیرامون و ستاره سرخی بر فراز آن بود و در نوار زیر نشان این عبارات به زبان پشتو کتابت شده بود: «د ثور انقلاب ۱۳۵۷» و «د افغانستان دمکراتیک جمهوریت». شباهت این پرچم به پرچم اتحاد جماهیر شوروی و جمهوری خلق چین البته انکارناپذیر بود و ستاره آن بر پرچم ملی اکثر کشورهای سوسیالیستی وقت نیز نقش بسته بود. لیکن حفیظ‌الله امین، رهبر جناح «خلق» از حزب حاکم، که ظاهراً بانی پرچم سرخ نیز بود، در تفسیری که از پرچم به عمل آورد، مدعی شد که ستاره پنج‌گوش روی پرچم مظهر پنج قوم بزرگ کشور است، ولی نگفت که این پنج قوم کدام‌اند.^۳

رقابت‌های دو جناح خلق و پرچم به کودتای سپتامبر ۱۹۷۹ م و ریاست حفیظ‌الله امین انجامید. در دوره سه‌ماهه حکومت خشونت‌آمیز وی، جنبش مقاومت چندان بالا گرفت که امین، با وجود گرایش به چین، از دولت شوروی طلب کمک نظامی کرد. لیکن ورود نیروهای شوروی به کابل با کودتای دیگری در ۲۷ دسامبر توأم شد که ببرک کارمل، رهبر جناح پرچم، را بر کرسی ریاست نشاناند. کارمل اهداف حزب را از بی‌رسمی‌های رهبر پیشین جدا دانست و به نشانه آشتی با تاریخ سرزمین خویش پرچمی با رنگ‌های ملی سیاه و سرخ و سبز در سه نوار افقی اختیار کرد (تصویر یازده). نشان این پرچم مرکب از عناصر قدیم و جدید بود: خوشه‌های گندم در پیرامون، محراب و منبر در میان، آفتاب در بالا، کتابی گشوده در زیر (مظهر انقلاب علمی و فرهنگی) و ستاره‌ای در میان دو پاره چرخ‌دنده (نماینده صنعت) در فراز.^۴

1. *Flaggenmitteilung*, no. 26, 31 Oct. 1978.

2. "Hoisting the Red Flag," *The Kabul Times*, 19 Oct. 1978. p. 2;

همچنین رجوع شود، به سه مقاله در باب پرچم که درست یکسال بعد در شماره ۱۹ اکتبر ۱۹۷۹ م همین مجله درج شد.

3. *The Flag Bulletin* 18/1, 1979, pp. 3-7.

4. *The Flag Bulletin* 19/6, 1980, pp. 331-336.

ببرک کارمل در خطابه بسیار مفصلی که به مناسبت رسمیت یافتن پرچم نو ایراد کرد، به اصول ملی و مذهبی آشنا در اذهان مردم توسل جست: سیاه رنگ درفش ابومسلم خراسانی و یاران سیاه‌جامه او بر ضد خلفای اموی شام و بنابراین نماد خراسان بزرگ و افغانستان تاریخی است؛ رنگ سرخ نماینده غزنیان، نخستین سلاله اسلامی است که به سرداری سلطان محمود «غازی» اسلام را به شبه‌قاره هند بردند و سبزرنگ عموم مسلمانان جهان است.^۱ جالب این که عبارات پشتو، که از آغاز دوره جمهوریّت در زیر نشان پرچم نوشته می‌شدند، این بار حذف شده بودند.

نجیب‌الله که در مه ۱۹۸۶ م با شعار «دولت آشتی ملی» جانشین کارمل شد، کوشید احزاب مخالف را در حکومت سهیم کند. در زمان رهبری او عنوان «دمکراتیک» از نام رسمی کشور حذف و نشان پرچم نیز قدری تعدیل شد: ستاره سرخ و کتاب گشوده حذف و چرخ‌دنده در میان خوشه‌های گندم پنهان شد (تصویر دوازده).^۲ در برابر این عقب‌نشینی و به منظور تحکیم وحدت و ارتقای روحیه اعضای حزب حاکم پرچمی برای آن وضع شد که مرکب از یک چرخ‌دنده و یک خوشه گندم (مظهر کارگران و کشاورزان) در زمینه سرخ‌رنگ بود.^۳

افغانستان اسلامی

حکومت چهارده ساله حزبی در ۲۸ آوریل ۱۹۹۲ م فرو ریخت و نزاع تازه‌ای میان احزاب اسلامی مدعی حکومت آغاز شد. هر یک از گروه‌های مجاهدین نشان و پرچمی خاص خود داشت.^۴ دولتی که از ائتلاف احزاب تشکیل شد، پرچمی با سه نوار افقی سیاه و سفید و سبز اختیار کرد.^۵ بدین ترتیب سفید جایگزین رنگ سرخ پرچم‌های سابق شد. در دسامبر ۱۹۹۲ م رسماً عبارت «الله اکبر» در نوار فوقانی و کلمه «شهادة» در نوار میانی پرچم منظور شد (تصویر سیزده).^۶

1. "The Democratic Republic of Afghanistans "Tricolor Flag Reflects the Will [and] Traditions of our People," *Afghanistan* 33/1, Spring 1980, pp. 1-7.
2. *Constitution of the Republic of Afghanistan* [of 30 November 1987], Kabul , n. d., p. 5.
3. "Republic of Afghanistan," *The Flag Bulletin* 27/6, 1988, pp. 204-215.
4. *Flaggenmitteilung*, no. 213, pp. 2-3.
5. در مراسم افتتاح المپیک بارسلون (پنجم ژوئن ۱۹۹۲ م) هیئت افغانستان ظاهراً با پرچم ۱۹۸۷ م رژه رفت.
6. *The Flag Bulletin* 31/5, 1993, no. 151, p. 88.

ابتدا رنگ سیاه در بالا و سبز در پایین بود، اما بعداً جای نوارهای سبز و سیاه عوض شد. دیری نگذشت که عبارات مذکور جای خود را به نشانی سپردند که در وسط پرچم قرار می‌گرفت. این نشان طلایی رنگ (تصویر چهارده) شباهت زیادی به نشان پرچم در دوره محمد ظاهر شاه داشت.^۱ مسجد و محراب و منبر و بیرق‌های جناحین و خوشه‌های نواریچ‌گندم با نشان ملی عهد پادشاهی فقط در ویژگی‌های طراحی تفاوت داشتند. عدد «۱۳۷۱» تاریخ شمسی تأسیس حکومت جدید بود که در زیر آن نام رسمی کشور به زبان پشتو «د افغانستان اسلامی دولت» جای گرفت. دو شمشیر هلالی متقاطع نیز در پرچم‌های دوره امیر حبیب‌الله و امان‌الله سابقه داشت، منتها آن موقع کوچک‌تر بود. احیای نشان دوره پادشاهی و هم حذف عنوان جمهوری از نام رسمی کشور، حاکی از انگیزه رهبران جدید در رجعت به گذشته پیش از جمهوریت و ترمیم بافت جامعه‌ای بود که از زمان داوودخان و خاصه دوره حکومت مارکسیست‌ها صدمات بسیار دیده بود. طالبان پیش از آن که کابل را تصرف کنند (سپتامبر ۱۹۹۶ م) پرچم ساده سفید رنگی را در پیشاپیش سپاهیان خود می‌افراشتند. در اکتبر ۱۹۹۷ م که حکومت طالبان استقرار یافته بود، نام رسمی کشور به «امارت اسلامی افغانستان» تغییر یافت. ظاهراً در همین تاریخ بود که کلمه «شهادة» به خط سبز بر پرچم سفید افزوده شد (تصویر پانزده).^۲ با این حال پرچم طالبان رسمیت بین‌المللی نیافت و هرگز در مقر سازمان ملل متحد در نیویورک افراشته نشد، زیرا جز عربستان و پاکستان هیچ کشوری طالبان را به رسمیت نشناخت.

پرچمی که قوای ائتلاف شمالی در نوامبر و دسامبر ۲۰۰۱ م حمل می‌کردند، سه نوار افقی سبز و سفید و سیاه (از بالا به پایین) داشت (تصویر شانزده).

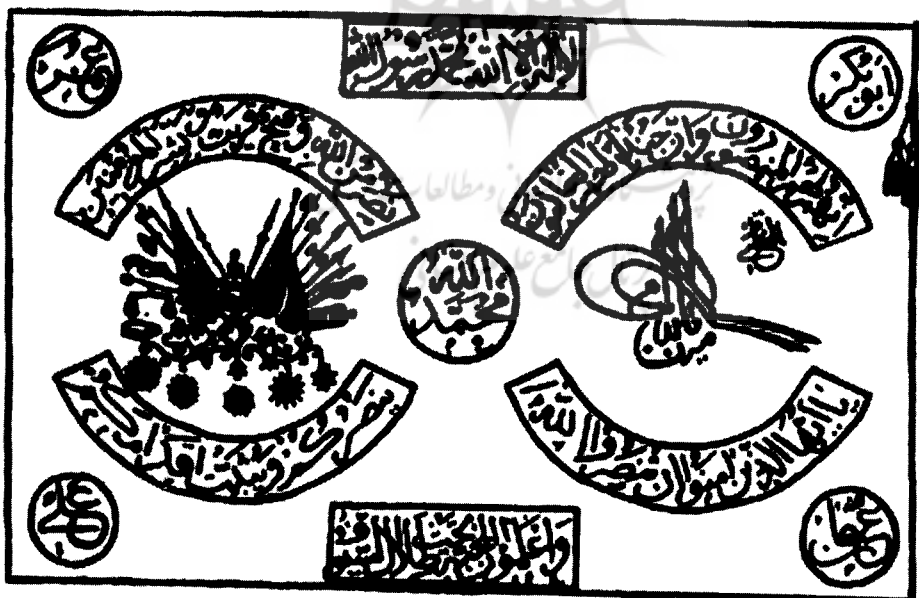
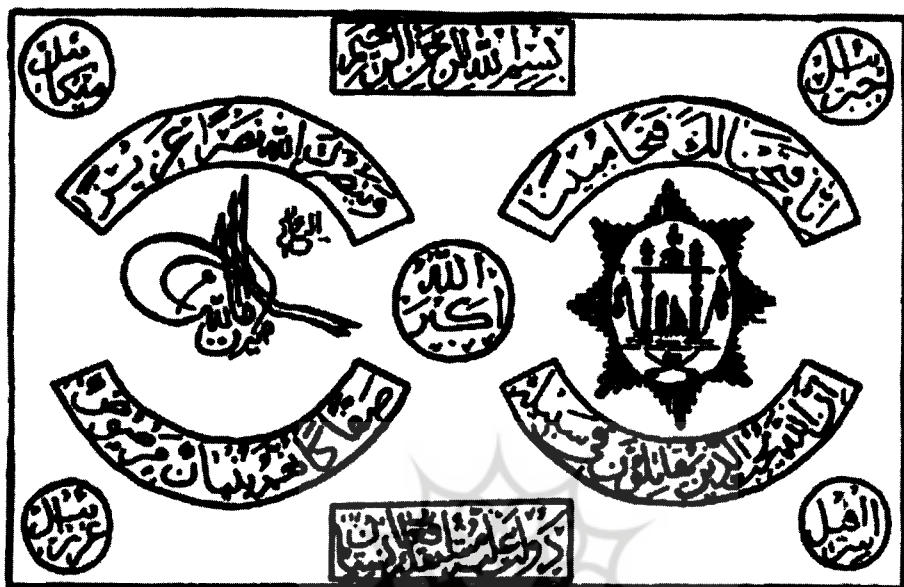
1. *The Flag Bulletin* 32/1, 1993, no. 153, p. 176.
 2. *The Flag Bulletin* 36/5, 1997, pp. 184-185.

تصویر یک

تصویر دو

تصویر سه

تصویر چهار

تصویر پنج

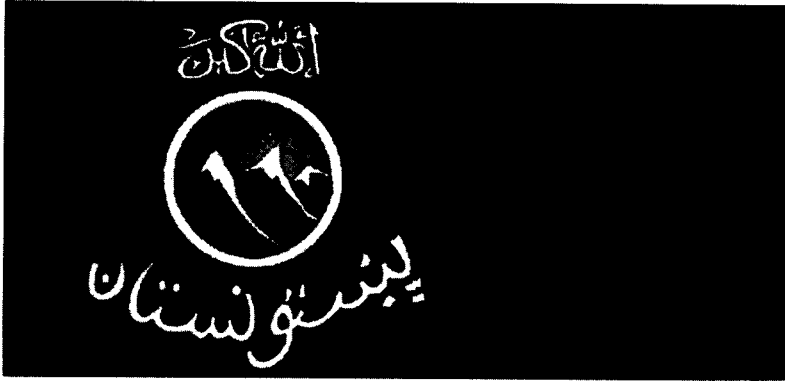
نصوير پنج الف

تصویر شش

تصویر هفت

تصویر هشت

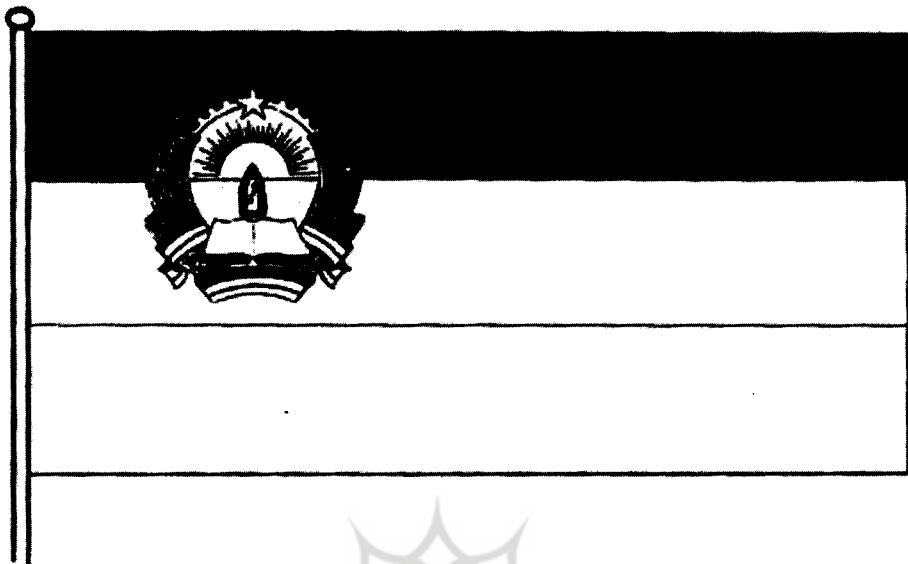
۵۰ / نامه پارسه، سن ۷، ش ۲، تابستان ۱۳۸۱

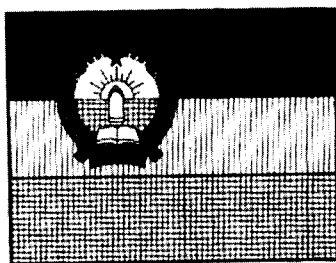
تصویر نه

تصویر ده

تصویر یازده

تصویر دوازده

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُوْلُهُ

تصویر سیزده

تصویر چهارده

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُوْلُهُ

تصویر پانزده

تصویر شانزده

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی